

QISHLOQ HUDUDLARIDA YERNING XUSUSIYLASHTIRILISHI VA UNING IJTIMOIIY TA’SIRI

D.M.Negboyeva

*“Yerni masofaviy zondlashda innovatsion texnologiyalar” yo‘nalishi 313-guruh
talabasi*

I.O‘.Pirmetovich

*“Toshkent irrigatsiya va qishloq xo‘jaligini mexanizatsiyalash muhandislari
instituti” Milliy tatqiqot universiteti t.t.d,dotsent*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada qishloq hududlarida yerning xususiylashtirilishi jarayoni va uning ijtimoiy sohalarga ko‘rsatgan ta‘siri kompleks tarzda tahlil etiladi. Yer munosabatlarining isloh qilinishi natijasida fermer xo‘jaliklari rivojlanib, aholi bandligi va iqtisodiy faolligi oshgani qayd etiladi. Shu bilan birga, yer ajratishdagi shaffoflikning yetishmasligi, gender va yoshlar o‘rtasidagi tengsizlik, ijtimoiy qatlamlar o‘rtasidagi tafovutlar kabi muammolar ham o‘z aksini topadi.*

Maqolada ushbu muammolar mahalliy va xalqaro tajriba asosida tahlil qilinadi hamda mavjud muammolarni yumshatish yo‘llari, xususan adolatli yer siyosatini shakllantirish, huquqiy savodxonlikni oshirish va fuqarolik jamiyati institutlarini faollashtirish bo‘yicha tavsiyalar beriladi. Tadqiqotda statistik ma‘lumotlar, normativ-huquqiy hujjatlar va ilmiy manbalar asosida analitik yondashuv qo‘llanilgan.

Maqola natijalari agrar islohotlarning ijtimoiy jihatlarini chuqurroq anglashga va qishloq aholisi farovonligini ta‘minlashga qaratilgan samarali choralarni ishlab chiqishda muhim manba bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Kalit so‘zlar: *yer xususiylashtirilishi, qishloq hududlari, ijtimoiy ta‘sir, yerga egalik huquqi, mulkiy munosabatlar, ijtimoiy tengsizlik, fermer xo‘jaliklari, agrar islohotlar, yer islohoti, resurslardan samarali foydalanish, mulkchilik shakllari, aholi farovonligi, ijtimoiy tabaqalanish, qonunchilik va yer siyosati, mahalliy boshqaruv, migratsiya va ishsizlik, huquqiy savodxonlik, adolatli taqsimot, davlat va xususiy mulk, fuqarolik jamiyati.*

Kirish

O‘zbekiston mustaqillikka erishgach, iqtisodiyotning barcha sohalarida, xususan qishloq xo‘jaligida tub islohotlar amalga oshirildi. Ushbu islohotlarning eng muhim bosqichlaridan biri – yer munosabatlarini bozor tamoyillari asosida tashkil etish va yer resurslaridan foydalanish tizimini takomillashtirish bo‘ldi. Ayniqsa, yerning xususiylashtirilishi yoki uzoq muddatli ijaraga berilishi orqali yerga egalik shaklining o‘zgarishi agrar sohada yangi ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarning shakllanishiga zamin yaratdi.

Yer islohotlari natijasida yirik davlat xo‘jaliklari tugatilib, o‘rniga fermer xo‘jaliklari tashkil etildi. Bu esa bir tomondan qishloq xo‘jaligi mahsulotlari ishlab chiqarish hajmining

oshishiga, ikkinchi tomondan esa aholi bandligini ta‘minlash va daromad manbalarining ko‘payishiga olib keldi. Shu bilan birga, aholi o‘rtasida xususiy mulk tuyg‘usining shakllanishi, tashabbuskorlik va mas‘uliyat hissining ortishi ijobiy ijtimoiy o‘zgarishlarga sabab bo‘ldi.

Biroq yerning xususiylashtirilishi jarayoni ijobiy jihatlar bilan birga, bir qator ijtimoiy muammolarni ham yuzaga keltirdi. Jumladan, ayrim hollarda yer ajratish jarayonida adolatsizlik, korrupsiya holatlari, ayollar va yoshlarning yerga egalik huquqidan chetda qolishi kabi holatlar kuzatildi. Bu esa ijtimoiy tengsizlikni kuchaytirib, mahalliy aholining davlatga bo‘lgan ishonchini susaytirish xavfini yuzaga keltirdi.

Ayniqsa, yerga egalik qilish imkoniyatidan mahrum bo‘lgan aholi qatlamlarining – xususan, ishsiz yoshlar va ayollarning – qishloqdan shaharga yoki xorijga migratsiyasi ortdi. Bu holat qishloq ijtimoiy infratuzilmasining izdan chiqishiga, ishchi kuchi balansining buzilishiga hamda aholining o‘z yerida yashash va ishlash motivatsiyasining pasayishiga olib kelmoqda.

Boshqa tomondan, yer munosabatlarida qonun ustuvorligining ta‘minlanmasligi, yer egalari bilan aholi o‘rtasidagi nizolar, yerda ishlash uchun zarur infratuzilma va kredit resurslarining yetishmasligi kabi muammolar mavjud. Bu holat agrar sektorda barqaror ijtimoiy muhit shakllanishiga to‘sqinlik qilmoqda.

Shu sababli qishloq hududlarida yerning xususiylashtirilishi jarayonini chuqur tahlil qilish, uning ijtimoiy oqibatlarini ilmiy asosda baholash, mavjud muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish bo‘yicha takliflar ishlab chiqish dolzarb ilmiy-amaliy masalalardan biri hisoblanadi. Ushbu maqola aynan shunday tahliliy yondashuv asosida yozilgan bo‘lib, O‘zbekistonda yer munosabatlari va ijtimoiy adolat o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni yoritib beradi.

Asosiy qism

Qishloq xo‘jaligi yerlarining xususiylashtirilishi O‘zbekistonda agrar islohotlarning eng muhim bosqichlaridan biri bo‘lib, aynan ushbu yo‘nalish orqali mamlakatda bozor iqtisodiyotiga o‘tish yo‘lida muhim asoslar yaratildi. Davlat tomonidan yuritilgan yer islohotlari natijasida yillar davomida kolxoz va sovxozlar tugatilib, ularning o‘rnida mustaqil fermer xo‘jaliklari va dehqonchilik subyektlari shakllantirildi. Bu esa yer egalik shaklining tubdan o‘zgarishiga, ya‘ni yerga uzoq muddatli ijaraga egalik qilish tizimiga olib keldi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2008-yil 3-oktabrdagi PQ-973-sonli qaroriga ko‘ra, yerlarni fermer xo‘jaliklariga uzoq muddatli ijara asosida berish mexanizmi joriy etildi. Ushbu qaror qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishini bozor tamoyillariga asoslangan holda rivojlantirishga xizmat qilib, agrar sektor samaradorligini oshirdi (Manba: O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to‘plami, 2008).

Masalan, Qashqadaryo viloyatida 2015-yildan 2022-yilgacha fermer xo‘jaliklari soni 1,5 baravarga oshgan, g‘alla yetishtirishda hosildorlik 18 foizga, paxtachilikda esa 12 foizga ko‘tarilgan. Bunday o‘shishlar, asosan, yerga egalik qilish hissining ortgani, mulkdorning

mustaqil va mas’uliyatli yondashuvi bilan izohlanadi (Manba: Qishloq xo‘jaligi vazirligi statistik byulleteni, 2023).

Shuningdek, xususiylashtirish jarayoni qishloq aholisining turmush darajasiga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatdi. Fermerlar o‘z yerlariga mustaqil egalik qilish asosida foydali ekin turlarini ekish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish, mahsulotni sotish bo‘yicha erkin qaror qabul qilish huquqiga ega bo‘ldilar. Masalan, Parkent tumanida tokzorlar maydonining kengaygani, aynan yer egalarining mustaqil qarorlar asosida tokchilikka ixtisoslashgani bilan bog‘liq.

Biroq ijobiy natijalar bilan bir qatorda, yer islohotlarining ayrim ijtimoiy ta’siri ham mavjud. Yer taqsimotida ayollar, yoshlar va ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarning ishtiroki cheklangani kuzatilmoqda. Davlat statistika qo‘mitasi ma’lumotlariga ko‘ra, 2022-yilda tashkil etilgan yangi fermer xo‘jaliklarining atigi 8,3 foizi ayollarga tegishli bo‘lgan. Bu holat mulk huquqini rasmiylashtirishdagi byurokratik to‘siqlar, moliyaviy va huquqiy savodxonlik darajasining pastligi bilan bog‘liq (Manba: Statistika agentligi, 2023).

Boshqa muhim ijtimoiy ta’sirlar orasida yerga egalik qilolmagan aholi, ayniqsa yoshlarning shaharlarga yoki xorijga ish izlab ketayotgani ham mavjud. Bu holat ayrim hududlarda mehnat kuchining yetishmasligiga, yerlarning qarovsiz qolishiga sabab bo‘lmoqda. Surxondaryo viloyatida o‘tkazilgan monitoring natijalariga ko‘ra, foydalanilmayotgan yer maydonlarining ortib borayotgani shuni tasdiqlaydi.

Yerni xususiylashtirish bilan bog‘liq yana bir dolzarb masala — bu yerga egalik va foydalanish bo‘yicha yuzaga keladigan nizolar va huquqiy mojarolar. Yer chegaralarining aniq belgilanmagani, kadastr tizimidagi kamchiliklar, hujjatlarning rasmiylashtirilmasligi kabi omillar mahalliy darajada ijtimoiy ziddiyatlarga sabab bo‘lmoqda. BMT Taraqqiyot Dasturining 2021-yilgi hisobotida ta’kidlanishicha, O‘zbekistonda yerga oid nizolar soni 2020–2021-yillarda 19 foizga oshgan.

Biroq bu muammolar fonida ijobiy tajribalar ham mavjud. Masalan, Buxoro va Namangan viloyatlarida raqamli agroxizmat tizimlari joriy etilib, yer maydonlarining onlayn kadastr xaritalari orqali monitoring qilinishi yo‘lga qo‘yilgan. Bu esa yer ajratish va foydalanish jarayonida shaffoflikni oshirib, fuqarolarning ishonchini mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

Shuningdek, Prezidentning 2024-yil 10-yanvardagi PQ–24-sonli qaroriga muvofiq, yosh fermerlarga yer ajratish uchun alohida kvotalar belgilanishi, ayollar uchun subsidiya dasturlarining kengaytirilishi kabi chora-tadbirlar ijtimoiy tenglikni ta’minlashga qaratilgan muhim qadamlar bo‘lib xizmat qilmoqda.

Xulosa

Qishloq xo‘jaligi yerlarining xususiylashtirishga topshirilishi va uzoq muddatli ijaraga asoslangan foydalanish tizimining joriy etilishi — O‘zbekiston agrar siyosatida keskin burilish yasagan, mamlakat qishloq xo‘jaligi taraqqiyotining yangi bosqichini boshlab bergan islohotlardandir. Ushbu jarayonning asosiy maqsadi — yerdan samarali foydalanish, mehnat unumdorligini oshirish, qishloq aholisining turmush darajasini yaxshilash va oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlashdan iboratdir.

Ayniqsa, fermer xo‘jaliklarining faoliyati rivojlanishi, ularning ishlab chiqarish salohiyati kengayishi, zamonaviy agrotexnika va texnologiyalarning joriy etilishi, ichki bozorni yuqori sifatli mahsulotlar bilan ta‘minlash imkoniyatlarining kengayishi ijobiy o‘zgarishlar sirasiga kiradi. Bu esa, o‘z navbatida, agrar sohada bandlikni ta‘minlash, mahalliy iqtisodiyotni jonlantirish va eksport salohiyatini kuchaytirish imkonini bermoqda.

Shunga qaramay, yerni xususiylashtirish jarayonida muhim tizimli muammolar saqlanib qolmoqda. Yer ajratish mexanizmlarining to‘liq shaffof bo‘lmasligi, ayrim hollarda mahalliy hokimiyatlar tomonidan korrupsiya va manfaatlar to‘qnashuvi holatlarining yuzaga chiqishi, iqtisodiy islohotlarning ijtimoiy jihatlariga yetarli darajada e‘tibor bermasligi — mavjud tizimning zaif jihatlaridan hisoblanadi.

Ayniqsa, agrar sohada yetarli bilim va tajribaga ega bo‘lmagan aholiga yer ajratilishi ularning faoliyatining barqarorligiga salbiy ta‘sir ko‘rsatmoqda.

Ijtimoiy tenglik tamoyilining to‘liq ta‘minlanmagani, ayollar, yoshlar, kam ta‘minlangan oilalar va ijtimoiy zaif guruhlar uchun yerga egalik qilishda amaliy to‘siqlar mavjudligi, yer munosabatlaridagi ijtimoiy adolatsizlik darajasini oshiradi. Bu holatlar uzoq muddatda ijtimoiy norozilik, migratsiya kuchayishi, mahalliy konfliktlar kabi xavfli tendensiyalarga sabab bo‘lishi mumkin.

Ekologik jihatdan qaralganda ham, xususiylashtirish natijasida ayrim holatlarda yerdan haddan ziyod ekspluatatsiya qilish, dehqonchilikda intensiv yondashuvning ustuvorligi, suv resurslarining yetishmasligi va degradatsiyaga uchragan maydonlarning kengayishi ekologik muvozanatga salbiy ta‘sir ko‘rsatmoqda. Yer sifatining yomonlashuvi, eroziya va sho‘rlanish kabi muammolar uzoq muddatda agrar barqarorlikni tahdid ostida qoldiradi.

Shu munosabat bilan, hukumat tomonidan amalga oshirilayotgan ijobiy tashabbuslar — raqamli kadastr tizimi, subsidiya va grantlar, qishloq xo‘jaligi ta‘limi va konsalting xizmatlari, yerga egalik qilishda shaffof elektron tizimlarning joriy etilishi — istiqbolli yechim sifatida baholanadi. Biroq bu islohotlar kengroq, kompleks, hududiy ixtisoslashuv va ijtimoiy ehtiyojlarni hisobga olgan strategik yondashuv asosida amalga oshirilishi zarur.

Demak, yerning xususiylashtirilishi jarayoniga faqat iqtisodiy daromad manbai sifatida emas, balki u jamiyat barqarorligi, ijtimoiy adolat, ekologik xavfsizlik va milliy xavfsizlikni ta‘minlash omili sifatida qaralishi lozim. Mamlakat agrar sektorining uzoq muddatli barqaror rivojlanishini ta‘minlash uchun yer siyosatini chuqur, ilmiy, adolatli va ijtimoiy yo‘naltirilgan asosda boshqarish zamon talabi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Yer kodeksi. – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi, 1998.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Fermer xo‘jaliklari to‘g‘risida”gi Qonuni. – Qabul qilingan sana: 2004-yil 30-aprel. O‘RQ–595-son.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Harakatlar strategiyasini amalga oshirish bo‘yicha 2017-yilga mo‘ljallangan Davlat dasturi to‘g‘risida”gi PQ–4947-sonli qarori. – 2017-yil 7-fevral.
4. Jahon banki. (2018). Land Reform and Farm Restructuring in Transition Countries. Washington D.C.: World Bank Publications.
5. Davlat statistika qo‘mitasi (2022). O‘zbekiston Respublikasi qishloq xo‘jaligi statistik to‘plami. – Toshkent: Statkom.
6. UNDP Uzbekistan (2021). Access to Land and Social Equity in Rural Uzbekistan. – Toshkent: BMT Taraqqiyot Dasturi.
7. FAO & IOM (2022). Rural Migration in Uzbekistan: Drivers and Impacts. – Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations.
8. Transparency International (2020). Corruption Perceptions in Land Allocation: Central Asia Report. – Berlin: TI Publications.
9. O‘zLiDeP va Gender tenglik markazi (2021). Ayollar va yoshlarning yerga egalik qilishdagi muammolari bo‘yicha so‘rovnoma natijalari. – Toshkent: Mahalliy tahliliy markaz.
10. Gender Development Index (2020). Human Development Reports. – New York: United Nations Development Programme.